

Americká ekonomika na prahu Velké hospodářské krize Hospodářská politika 20. let[#]

*Ladislav Tajovský – Tereza Košťáková**

Úvod

Po většinu doby, která uplynula od let Velké hospodářské krize, převažoval mezi mainstreamovými ekonomy a hospodářskými historiky názor, že byl zásadní rozdíl mezi řešeními krize, která zvolila Hooverova administrativa na jedné a Rooseveltova na druhé straně. Nejpozději od devadesátých let minulého století již toto dělítko není považováno za tak ostré – v roce 1932 zvolením Franklina D. Roosevelta s jeho programem New Deal do funkce prezidenta nedošlo k revolučnímu posunu, ale mnohem více šlo o kontinuální vývoj směrem k rostoucí úloze státu v ekonomice.

Standardní pohled na hospodářské dějiny Spojených států meziválečného období proti sobě staví dvacátá a třicátá léta jako protichůdná období, která se z hlediska převažujícího pohledu na hospodářsko-politickou teorii i praxi a na roli státu v ekonomice diametrálně odlišovala. Takové tvrzení je pravdivé pouze z části a to jen při povrchním zkoumání. Při hlubší deskripci narazíme na překvapivé podobnosti a zejména jednoznačné souvislosti, které výrazně omezují prostor pro možný vliv osobnostních charakteristik rozhodujících politiků a ideové rozdíly mezi nimi.

Z hlediska logiky výkladu je nezbytné vrátit se zpět do prvních poválečných let, kdy Spojené státy stanuly v pozici hegemonu ve světě. Hospodářsko-politická opatření vlády Spojených států byla po světové válce uskutečňována v mezinárodním prostředí, které prošlo během několika málo let dramatickou proměnou. Administrativy provádějící tuto politiku však z různých důvodů nebyly schopny či ochotny tyto změny reflektovat a opatření na poli regulace domácí ekonomiky se stále více dostávala do rozporu s exogenně danými proměnnými. Je-li pro vysvětlení některých těžko srozumitelných kroků amerických vlád v době vrcholící hospodářské krize a těsně po ní stěžejní pochopení myšlenkového klimatu předkrizového období, pak ze stejného důvodu nelze ponechat stranou základní rysy fungování mezinárodního uspořádání poválečného světa.

[#] Příspěvek vznikl v rámci projektu Grantové agentury Vysoké školy ekonomické – IG503026: Keynesiánství jako alternativa řešení hospodářské krize v Německu v letech 1929–1932. Příspěvek k výzkumu transnacionálních dějin v německo-britské perspektivě. Dále je součástí projektu Grantové agentury České republiky „Efektivnost volby teorií a tvorby hospodářské politiky v dynamickém modelu podnikatelských rozhraní“ (registrační číslo 402/07/0137).

^{*} PhDr. Ing. Ladislav Tajovský, Ph.D. – odborný asistent; Katedra hospodářských dějin Národohospodářské fakulty Vysoké školy ekonomické v Praze.
Ing. Tereza Košťáková – doktorské studium; Katedra hospodářských dějin Katedra hospodářských dějin Národohospodářské fakulty Vysoké školy ekonomické v Praze.

USA a mezinárodní ekonomický systém ve dvacátých letech

Existují autoři,¹ kteří považují právě mylné chápání zákonitostí vývoje mezinárodních vztahů za primární příčinu zhroucení světového pořádku v druhé polovině meziválečného období. Není velkým paradoxem, že jedním z architektů versailleského světa byl Američan Woodrow Wilson. Ten symbolizoval aktivistickou zahraniční politiku. A právě odmítnutí dalšího angažmá USA v mezinárodních vztazích ze strany veřejného mínění učinilo americkou pozici ve světovém hospodářství sice dominantní, ale mimořádně křehkou. Versaillesko-washingtonský systém stavěl na základech idealistického konceptu mezinárodních vztahů, jehož byl prezident Wilson hlavním proponentem. Vycházel přitom z poměrně jednoduché premisy stojící na odmítnutí mezinárodně-politického realismu absolutizujícího národní zájmy jednotlivých velmocí; ten totiž v idealistickém pojetí vedl k událostem předcházejícím první světové válce.

Liberální světový řád, předpokládající spolupráci suverénních států (na půdě univerzální mezinárodní organizace – Společnosti národů), měl sám o sobě zabezpečit mírové a dlouhodobě stabilní mezinárodní prostředí. Idealisté kladli rovnítko mezi ekonomický a politický liberalismus a liberální klima považovali za nejvýhodnější z hlediska dosahování dlouhodobých cílů. Edward. H. Carr (1941, 1945) tuto úvahu označuje za fatálně chybnou. Tvrdí, že mezinárodní řád nemůže vycházet z liberálního konceptu a dokazuje, že v dobách globální politické bezpečnostní stability vždy existovala dominantní mocnost, která byla schopna díky své hospodářské a vojenské síle podmíněné ochotou se celosvětově (byť primárně ve prospěch vlastních národních zájmů) angažovat. Carrova koncepce je především (i když nikoliv pouze) politická a bezpečnostní, ale na základě obdobných předpokladů byly formulovány i koncepty čistě ekonomické. Hlavním představitelem tohoto proudu je Charles P. Kindleberger (1975).

Oponenti z řad konzervativců a izolacionistů dominovali Republikánské straně a v jejích řadách se také stali vítězi kongresových voleb v roce 1918. Ovládli obě komory až do let voleb 1930, resp. 1932, kdy zaznamenali volební katastrofu. Z hlediska jejich představy o roli Spojených států se na první pohled od wilsonovců diametrálně lišili. Z pohledu realistického konceptu se však jednalo pouze o rozdíly na teoretické rovině – idealisté požadovali angažmá v systému, který by stejně nefungoval, izolacionisté jej odmítali jako takový. Politická a ekonomická elita předpokládala, že americké hospodářství bude těžit ze své nesporné síly v mnohem větší míře, než tomu bylo před rokem 1914 resp. 1917, aniž by USA musely převzít zodpovědnost za fungování mezinárodního systému. Jinými slovy očekávaly, že jejich izolacionistická a ochranná politika bude vnímána stejně jako v půlstoletí po občanské válce, kdy úlohu hegemonu světového hospodářství relativně efektivně plnila Velká Británie. Trvalo minimálně patnáct, ale spíše pětadvacet let, než si Spojené státy uvědomily, že takové úvahy jsou velmi nebezpečnou iluzí.

Institucionální struktura poválečné ekonomiky

Americká cesta k hospodářské dominanci byla jednak dítětem vnitřní hospodářské svobody devatenáctého století, jednak vnějších okolností, které tak strmý vzestup umožnily (nebo částečně podmiňovaly). Tyto okolnosti však byly vlastní mezinárodnímu uspořádání, které po válce neexistovalo. Do rozhodujících míst státní správy se dostali politici (v drtivé většině z Republikánské strany), kteří slibovali návrat k „normálním pomě-

¹ Nejvlivnější z nich Edward. H. Carr je považován za zakladatele moderního realismu v mezinárodních vztazích. Viz Carr (1941), Carr (1944).

rům“.² V americkém pojetí to znamenalo zejména stažení se z mezinárodní politiky zpět k tradičnímu izolacionismu, zvýšení celních sazeb, snížení daní, omezení přímé regulace ekonomiky a decentralizace rozhodování.

Takové byly alespoň představy a při výčtu jednotlivých hospodářsko-politických opatření můžeme vysledovat zřetelný trend k jejich naplnění. Jak v oblasti mezinárodních vztahů, tak ve sféře hospodářské politiky a hospodářského vývoje obecně, nastaly na přelomu 19. a 20. století těžko pominutelné změny. Zjednodušeně lze konstatovat, že poptávka veřejnosti po naplňování pokrokových ideálů byla saturována všeobecným ekonomickým vzestupem. V případě jakýchkoli ekonomických problémů se však dědictví minulých let projevilo a konzervativní vlády obtížně odolávaly svodům populistické politiky. Ať už se jednalo o přímou podporu zahraničních aktivit amerických podnikatelů a obchodních sdružení v zahraničí,³ vytváření ochrannářského prostředí domácím firmám či omezování přistěhovalectví z některých regionů.⁴ Jinými slovy, opakovala se situace z posledních let minulého století, kdy administrativa prezidenta McKinleyho vycházela vstříc velkým americkým korporacím a relativně liberální hospodářskou politiku směrem dovnitř americké ekonomiky „vyvažovala“ protekcionistickou a silně ochrannářskou politiku navenek. Argumenty, že se jedná o návrat k americké tradici (s výjimkou regionální restrikce přistěhovalectví), byly vnitřně konsistentní; nereflektovaly však nové mezinárodní prostředí a nevědomky tak podkopávaly stabilitu světové ekonomiky, na jejímž dlouhodobém růstu bylo, počínaje první světovou válkou, americké hospodářství v nemalé míře závislé.

Zahraniční investice podnikatelských subjektů se sídlem na území Spojených států ve svém souhrnu převyšovaly v druhé polovině dvacátých let zahraniční investiční aktivity všech ostatních ekonomik dohromady. Tato situace byla pravým opakem zkušenosti, kterou USA kdykoliv ve své krátké historii učinily.⁵ Základ radikální proměny z největšího světového dlužníka v největšího věřitele položily pochopitelně tržní tlaky v době světové války; ty však výrazně doplňovaly právě zásahy státu ve prospěch exportně orientovaných podniků⁶ a již zmíněné protekcionistické celní zákony. Konzervativní, izolacionistické vlády se dostávaly do stále větších praktických problémů souvisejících právě s distorzovaným mezinárodním ekonomickým řádem: americká prosperita a její pokračování byly válkou nevratně učiněny závislými na světové, zejména evropské poptávce. Ta však ve srovnání s válečným stavem klesala vlivem dvou na první pohled protichůdných faktorů: prvním bylo oživení válkou zničených ekonomik, tím druhým pokračující kolaps hospodářství výmarské republiky.

Americká administrativa se rozhodla zvolit přístup odpovídající logice předválečného vývoje: ochrana před konkurencí ze zahraničí a následná podpora snah vlastních firem obcházet reciproční opatření v evropských zemích. Jedinou výjimkou byla hospodářská pomoc Německu po krachu ekonomiky v době rúrské krize prostřednictvím Dawesova plánu, který měl postavit Výmarskou republiku hospodářsky na nohy a zabezpečit tak trh pro americké exportní podniky (Feis, 1966). Ekonomika USA tak těžila z hospodářské situace

2 Heslo *back to normalcy*, přivedlo Warrena G. Hardinga a republikány k suverénnímu vítězství v prvních poválečných volbách.

3 Ta vycházela z tzv. Rogersova zákona (*Foreign Service Act, Rogers Act*) z roku 1924.

4 Zákonem o národnostním původu (*Johson-Reed Act*) z roku 1924 bylo ve velké míře omezeno přistěhovalectví z regionů mimo severní a západní Evropu, Kanadu a Latinskou Ameriku.

5 V době hospodářského boomu ohraničené občanskou a světovou válkou Spojené státy přijímaly výrazně víc zahraničních investic než kterákoliv jiná ekonomika. Hlavním investorem do Spojených států byly evropské země, dominovala Velká Británie.

6 V dubnu 1918 byl na základě materiálu FTC nazvaného „Koooperace v americkém vývozu“ schválen Webb-Pomerenev zákon (*Webb-Pomerene Act*), který – za splnění jistých podmínek – vyjímal exportně orientované podniky z protitrustového zákonodárství – Matoušek (1948), s. 172.

v Evropě, kterou však vzhledem ke své resignaci na roli světové velmoci nebyla schopna reálně a efektivně ovlivňovat. Spojené státy se vystavovaly riziku, že nebudou mít dostatek nástrojů potřebných k reakci na případné problémy světové ekonomiky, ať už by tyto byly jakéhokoliv druhu a původu. Americká vláda stavěla předpoklady o pokračujícím hospodářském vzestupu na pouhém prolongování současného mezinárodně-ekonomického vývoje, přičemž neměla v rukou prostředky (měnové, finanční, politické, vojenské), kterými by mohla pružně reagovat na nečekané změny trendu. USA vzhledem k naprosté nezkušenosti s rolí hegemonu nebyly ochotny učinit rozhodnutí nutná k využití dostupného hospodářského potenciálu k udržení světové ekonomiky v koridoru relativně stabilního růstu v takové míře, jak to činila po většinu devatenáctého století Velká Británie.

V průběhu dvacátých let tak mimořádně příznivý hospodářský vývoj překrýval postupně se rozevírající nůžky mezi nutnými podmínkami pro pokračování takového vývoje v budoucnosti a schopnostmi amerických vládních institucí takové podmínky dlouhodobě zabezpečit.

Hospodářská politika republikánských administrativ

Období mezi světovou válkou a Velkou hospodářskou krizí bývá označováno za poslední dekádu hospodářského a hospodářsko-politického liberalismu. Intervence státu do tržní ekonomiky a jeho ovlivňování soukromých podnikatelských struktur bylo od předchozího období i od následných let rooseveltovské politiky odlišné, primárně pokud jde o kvalitu a charakter používaných nástrojů. Jestliže se již v roce 1918 americká veřejnost přiklonila k silám odmítajícím pokračování v pokrokových reformách, pak tak učinila v situaci, která prostý návrat k realitě Ameriky devatenáctého století zcela vylučovala. A takový návrat ani nebyl tím, co většina obyvatelstva požadovala. Bylo zde příliš mnoho početných sociálních skupin, které vyšly z předchozích let – minimálně formálně – zřetelně posíleny, pokud šlo o jejich vliv na utváření federální politiky. Jak v případě volebního práva žen, tak v případě posílení vyjednávací pozice zaměstnaneckých sdružení bylo vyloučeno uvažovat o jakémkoliv návratu k institucionální společenské struktuře devatenáctého století. Byly vytvořeny základy silné federální byrokracie, která přes pokusy o její omezení již jen velmi neochotně přenechávala jednou získané rozhodovací pravomoci. A pokud se přesto podařilo formální pravomoc federálních orgánů omezit, pak šlo pouze o její delegaci na nižší úroveň státní správy. Velkou roli sehrál volební cyklus, který je v USA prakticky dvouletý (Hibbs, 1987) a díky posílení prvků přímé demokracie se společenské klima mnohem rychleji a účinněji odráželo na výsledcích politického boje.

Ani administrativy republikánských prezidentů v předkrizovém období (tj. Harding, Coolidge, část. Hoover) tak neměly, kromě nutnosti vymezit se vůči demokratům přirozeně se hlásícím k wilsonovské tradici, mnoho důvodů měnit stávající status quo. Přesto lze do značné míry oprávněně argumentovat ve prospěch tvrzení, že role státu ve dvacátých letech zeslábla. Podíváme-li se na údaje o podílu federálního rozpočtu na celkovém vytvořeném produktu, pak je sestupný trend zřejmý (Niemi, 1975, s. 115). To lze vysvětlit jednak přesunem části rozpočtových pravomocí na úroveň států, jednak snížením daňového zatížení vysokopříjmových skupin obyvatelstva a korporátních daní (Ratner, 1967, s. 409–450), které mělo při nízké úrovni souhrnné daňové kvóty mnohem větší statistický vliv než kdykoliv poté. Velkou roli hrál také fakt přesunu podnikatelských aktivit mimo území Spojených států, což s daňovými příjmy rozpočtu pochopitelně také souviselo. Stejně tak poklesly přímé pravomoci některých federálních institucí ve srovnání s léty progresivistické éry, kde sehrál důležitou roli konzervativní exprezident W. Taft jako předseda Nejvyššího soudu (Mason, 1965).

Kooperativní individualismus Herberta Hoovera

Dvacátá léta a zejména převažující hospodářskou politiku tehdejší doby nelze pochopit bez zmínky o vlivu Herberta C. Hoovera, který ve všech republikánských administrativách v letech 1921–1929 vykonával funkci ministra obchodu. Právě v jeho osobě se asi nejtypičtěji snoubila tradice liberálního státu s dědictvím progresivismu (pokrokářství) – specifické formy státního intervencionismu, převládajícího v americké společnosti na přelomu 19. a 20. století. Hoover byl stoupencem amerického konzervatismu v jeho moderním pojetí, současně však považoval model *laissez-faire* v jeho klasické podobě za překonaný a nepoužitelný. Počátky svého působení ve státních službách strávil na konci války a v prvních letech po ní v západní Evropě (zejména v Belgii) a poté – v době občanské války a válečného komunismu – i v sovětském Rusku, kde koordinoval činnost ARA⁷. Toto angažmá mělo zásadní vliv na jeho myšlenkové postoje. Jednak se stal doživotním pacifistou, jednak si na základě zkušeností s bídou a utrpením vytvořil vlastní sociální a politickou doktrínu, kterou zformuloval ve své práci Americký individualismus⁸. A byly to právě postoje vyjádřené v této práci, které spolu s jeho výsadním postavením⁹ v americkém podnikatelském a politickém světě stály u kořene specifického hospodářsko-politického modelu USA v letech vlád republikánských administrativ a v konečném důsledku i poté.

Hoover vycházel z nezpochybnitelnosti soukromého vlastnictví a otevřeného kapitalismu. Odmítal posilování role státu, což v amerických podmínkách znamenalo federálních orgánů. Příliš silné pravomoci poskytnuté státním institucím považoval za hrozbu nejen ekonomické produktivity, ale zejména demokracii a svobodě jednotlivce. Hoover se jako ministr obchodu zasazoval o nastolení nového vztahu mezi státem a soukromými podniky. Pilířem jeho hospodářské politiky byla idea kooperativního individualismu spočívajícího v dobrovolné spolupráci jednak mezi soukromým sektorem a státem, jednak mezi jednotlivými podnikateli.

Nedávno zřízené ministerstvo obchodu pod jeho vedením získalo důležité postavení a stalo se aktivním subjektem v americkém hospodářském systému. Stát omezoval své výdaje a klesaly přímé vládní zásahy, přesto byl vliv státu – právě díky činnosti Hooverova ministerstva – větší než kdykoliv předtím v době míru. Kooperativní vztah státních orgánů a nově vznikajících obchodních a podnikatelských sdružení měl učinit konkurenci pro všechny okamžitě a viditelně přínosnou; stát pomáhal podnikům vyhledávat nová zahraniční odbytiště a vytvářel podmínky vhodné pro exportně orientované společnosti. Kooperativní individualismus spolu s praxí sdílení informací⁹ jednotlivými tržními subjekty měly vést k větší stabilitě systému tržní ekonomiky a k omezení plýtvání zdroji. Hoover byl principiálním odpůrcem centralizace a přímých intervencí federálních orgánů či agentur, takže za dobu jeho šéfování ministerstvu obchodu došlo v součinnosti s ministerstvem financí vedeným Andrew Mellonem k obrácení trendu nárůstu federálního přerozdělování. Jak již bylo uvedeno výše, většinou se jednalo pouze o přesun rozhodovacích pravomocí na jednotlivé státy Unie.

Jestliže lze někde hledat skutečné dělítko mezi vládami, jimž jako tvůrce hospodářské politiky dominoval Herbert Hoover, a jeho nástupcem Franklinem D. Rooseveltem, pak – na základě nejnovějších historických poznatků – je to právě v oblasti ochoty angažovat federální orgány do přímého řízení státních programů. Z Hooverova pohledu bylo nepřijatelné

7 Americká správa pomoci (*American Relief Administration*), viz např. Lyons (1964), s. 145–149.

8 V roce 1918 se o něm uvažovalo jako o presidentském kandidátovi v obou hlavních politických stranách.

9 Podpora praxe vzájemného poskytování informací jednotlivými podnikateli byla součástí oficiální hospodářské politiky. V roce 1925 byla dokonce Nejvyšším soudem prohlášena za legální a tržně konformní.

né, aby po roce 1929 různé protikrizové programy řídili federální úředníci;¹⁰ přednost dával decentralizovaným pravomocím nakládat s vyčleněnými prostředky, stejně jako podporoval vytváření soukromých institucí, které by rozdělovaly státní pomoc na komerčních základech. Jeho do značné míry idealistický koncept v „klasických“ dvacátých letech překvapivě fungoval a podařilo se mu přesvědčit velké množství vlivných podnikatelů o všeobecné výhodnosti tohoto modelu. Ten měl na základě společného zájmu (tj. trvání prosperity) směřovat rozhodující ekonomické subjekty k maximální efektivitě tržního hospodářství, které mělo být zbaveno svých úzkých míst, zejména pokud jde o prohlubování majetkových disparit, cyklických výkyvů a tím také i rizik spočívajících v sociální nespokojenosti.

Výše nastíněnou logikou byla vedena i Hooverova protitrustová politika, jež se pohybovala někde na pomezí kontroly korporací a snahou o jejich potírání. Nikoliv paradoxně získala vláda podporu v těchto krocích u samotných podnikatelů a jejich sdružení; stát deklaroval ochotu preferovat konsenzus před nátlakovými akcemi a v rámci kooperace usiloval o nalezení všeobecně přijatelného modu vivendi v této oblasti. Poválečný individualismus byl i v úspěšných dvacátých letech dosti vzdálen tradiční podobě (tzv. drsný individualismus, *rugged individualism*), jakou znala Amerika epochy vrcholící industrializace. Do popředí se draly nové zájmové skupiny, z nichž zejména stále lépe organizovaní zemědělští prvovýrobci¹¹ si vynutili, že problémy agrárního sektoru se definitivně staly záležitostí diskutovanou na federální úrovni.

Základní rysy konjunktury dvacátých let

Hospodářský vývoj byl po překonání ostré poválečné krize v létě 1921 po většinu období do kolapsu roku 1929 nadprůměrně úspěšný. O charakteristických rysech tohoto období se zmíníme v další části textu. Z hlediska vývoje následujícího po roce 1929 lze již zde jednoznačně vystopovat zřetelně negativní tendence, z nichž některé již byly uvedeny výše.

Základní makroekonomické souvislosti prosperity předkrizové dekády jsou všeobecně známé a z pohledu analyzované problematiky nejsou samy o sobě příliš důležité. Mnohem větší význam měla dynamika procesu strukturálních změn nabídkové strany ekonomiky a proměna spotřebitelského chování obyvatelstva. To si zpětně vynucuje přizpůsobení nejrůznějších atributů tržní ekonomiky, které však probíhá s jistým časovým zpožděním, úměrným rychlosti probíhajících změn. Ať už jde o změny v požadavcích na fungování bankovních a dalších finančních institucí, ať už jde o kvantitativní skok v objemu burzovního obchodování či o další závažné změny, vše mělo dopad na dlouhodobou stabilitu ekonomiky jako celku. V dalším textu se tedy podíváme právě na tlaky institucionálního charakteru, které vedle technologických přeměn patří ve vnímání hospodářské historie k nejdůležitějším souvislostem provázejícím konjunkturu prvního poválečného desetiletí.

Nová éra¹² amerického kapitalismu se vyznačovala některými parametry, které byly natolik odlišné od stavu konce minulého století či dokonce ještě předválečných let, že vyžadovala okamžité přizpůsobení jednotlivých tržních subjektů. Žádná z analýz dílčích proměn

10 Hoover tento svůj postoj obhajoval i po odchodu z funkce, viz např. jeho proti-rooseveltovsky laděný článek *The Challenge to Liberty* (Hoover, 1934), s. 62–71.

11 V roce 1920 vzniká vlivná lobbyistická organizace Zemědělský blok (*Farm Bloc*). Její aktivity směřovaly k posílení státního intervencionismu v agrárním sektoru prostřednictvím garancí stabilní úrovně farmářského důchodu.

12 Původně žurnalistický termín *New Era* byl vžitým označením pro hospodářský růst dvacátých let, jenž měl být dle představ většiny politiků, podnikatelů a novinářů synonymem pro kapitalismus, kdy vzestup již nebude provázen ničivými krizemi.

fungování hospodářského systému by však sama o sobě nebyla schopná vysvětlit hloubku a délku trvání následné deprese. Jedině souběhem mnoha faktorů, vnějších i vnitřních, mikro- a makroekonomických, institucionálních a technologických, společenských a politických, lze dostatečně popsat specifický charakter krize let 1929–1933. Eklektický pohled umožňuje bez zatížení přílišnými detaily vidět některé souvislosti, které v nemalé míře překračují standardní, čistě ekonomickou argumentaci nejrůznějších ekonomických škol.

Některé aspekty již byly popsány výše. Máme-li je stručně zrekapitulovat,¹³ pak šlo tedy zejména o odlišný model uspořádání mezinárodního systému se silně anarchistickými prvky, po dlouhé době opět bez dominantní mocnosti či skupiny mocností. Dále byl již zmíněn vývoj myšlenkového zázemí tvůrců americké hospodářské politiky s důrazem na zřetelný trend posilování formálních či neformálních intervencí do ekonomiky. Významným momentem byl nárůst vlivu kooperativního individualismu. V prostoru vymezeném těmito rysy došlo ve dvacátých letech k důležitým technologickým přeměnám, jejichž komplexní dosah nebyl zcela zřejmý a jejichž potenciální rizika pro stabilitu systému byla celkem pochopitelně většinou opomíjena.

Vědecké objevy předcházejících desetiletí s těžištěm v době expanze světové ekonomiky poslední třetiny devatenáctého století (masivní využití elektrické energie, strmý pokles dopravních nákladů, nové způsoby komunikace) stojí u kořene dramatické změny spotřebitelského chování amerického obyvatelstva (Slosson, 1971, s. 162–250). Ta spočívala zejména v rostoucí preferenci zboží dlouhodobé spotřeby. Tou už od války nebyl pouze dům či byt, ale přidaly se, automobily a různé elektrické spotřebiče. Na opačném pólu se nacházela produkce klasických odvětví, jako bylo zemědělství, textilní průmysl, těžba uhlí či výroba lodí, které z různých důvodů v téže době zažívaly poměrně komplikované období. Tahounem hospodářského vzestupu bylo po celé období stavebnictví, které těžilo jednak z rostoucích příjmů obyvatelstva, jednak z federálních i státních zakázek směřujících do budování infrastruktury (silniční síť, elektrifikace, letiště, vodní kanály a přehrady).

Rozmach masové spotřeby

Bezprecedentní rozmach zaznamenal průmysl reklamy, který pro široké vrstvy společnosti učinil ze spotřeby nikoli věc nutnosti, ale módní atribut určující sociální status. To samozřejmě nebylo nic nového; nový byl však obrovský počet obyvatelstva, které bylo díky vzestupu životní úrovně reklamou efektivně zasažitelné. Zde sehrál důležitou roli rozmach kinematografie jako fenoménu společenského života, zejména pak po uvedení prvních zvukových filmů v roce 1926. Film sehrál nemalou roli při formování spotřebitelského chování a při rozšiřování nových forem splátkového prodeje, z něhož učinil – poprvé v dějinách – záležitost běžnou pro početně nejširší sociální skupiny. Vzhledem k faktu, že koncem desetiletí navštívilo týdně kino v průměru mezi 80–100 miliony lidí,¹⁴ byl dopad tohoto nového druhu zábavy obrovský a všudypřítomný.

Po celé desetiletí stoupal podíl splátkového prodeje na realizované poptávce a podnikatelský sektor za výrazné asistence vlády¹⁵ vytvářel pro další růst současné spotřeby s financováním v budoucnosti maximálně vhodné podmínky. Při uměle nízkých úrokových sazbách, dlouhodobě rostoucí ekonomice a mizivé nezaměstnanosti byla expanze splátkových obchodů všestranně výhodnou a poptávka tak v některých oblastech živila sama sebe.

¹³ Přehledný a konsistentní výčet působících faktorů viz Arndt (1972), s. 9–19.

¹⁴ V roce 1930 měly USA necelých 123 milionů obyvatel.

¹⁵ Republikánské vlády razily heslo „Chtějte od života víc!“. Tato kampaň byla jedním z typických projevů vzájemně výhodné spolupráce vlády a soukromých podnikatelů.

Na začátku poválečné konjunktury byly na splátky pořizovány takřka výhradně byty (hypotéky), v předvečer deprese pak činily čistě spotřebitelské úvěry 3 mld. dolarů, více než dvojnásobek úrovně z poloviny dekády. Tato část spotřebitelské poptávky s odloženým splácením sice táhla růst v některých sektorech,¹⁶ zanášela však do ekonomiky v mnoha směrech nepřiměřená rizika. Agregátní poptávka jevila v důsledku výše uvedeného mnohem silnější tendence k výkyvům oběma směry a vzhledem k minimálními zkušenostmi s tímto druhem financování působila v čase hospodářských problémů velmi silně přesně opačným směrem než v době růstu. Spotřebitelské úvěry navíc zatěžovaly nejen rozpočty domácností, ale vázaly stále větší objem finančních prostředků i z makroekonomického hlediska, což se projevilo později v situaci, kdy velká část z nich přestala být řádně splácena. Stát v této oblasti svým neformálním a těžko kvantifikovatelným vlivem na bankovní sektor působil směrem ke zvyšování spotřebitelského optimismu, který následně fungoval jako jeden z nejsilnějších prorůstových faktorů. Podíváme-li se na pozdější problémy bankovní soustavy, pak nesplácené spotřebitelské úvěry či jejich sekundární důsledky patřily k okolnostem prohlubujícím bankovní krizi začátku třicátých let.

Růst spotřeby byl patrně nejvýraznějším makroekonomickým jevem provázejícím konjunkturu dvacátých let. Na jedné straně šlo pochopitelně o spotřebu obyvatelstva, na straně druhé však překvapivě silnou roli hrály i programy veřejných prací, zaměřené především na budování infrastruktury. Stejně jako v předchozím století, kdy stát významně podporoval budování železniční sítě, sehrál v této době rozhodující úlohu při podpoře rozvoje silniční a dálniční soustavy a budování letišť pro vzrůstající se leteckou přepravu. Stavby financované z veřejných zdrojů absorbovaly ve dvacátých letech více kapitálu a zaměstnávaly více pracovních sil než jakékoliv soukromě odvětví. Díky těmto intervencím tak mohl automobilový průmysl zažít léta výjimečného růstu. Na počátku krizového roku automobilový průmysl zpracovával 15 % veškeré ocelářské produkce a přímo či nepřímo zaměstnával 3,7 mil. lidí. Začátkem roku 1914 bylo v USA registrováno přes milion a čtvrt vozů; v roce 1929 to bylo již přes dvacet šest milionů kusů (Dillard, 1967, s. 577). Jedno auto připadalo na pět obyvatel a osobní vůz se stal součástí běžného standardu průměrné americké rodiny. Totéž platilo o rozhlasových přijímačích; minimálně jeden vlastnilo v roce 1929 40 % rodin, výdaje na jejich nákup stouply čtrnáctinásobně. Bezprecedentní rozšíření prvního netištěného média mělo dopady, které se týkaly nejrozličnějších oblastí společenského života.

Tyto nové jevy ve spotřebitelském chování – splátkový obchod, automobily, reklama, rozhlas – měly masivní a nepredikovatelný vliv na zdánlivě zcela nesouvisející oblasti hospodářského a společenského života. Souvislost boomu v některých odvětvích s reklamním průmyslem již byla naznačena a je zřejmá. Méně to již platí např. pro vliv rozmáhajícího se automobilismu na sociální strukturu společnosti (pokračující urbanizace) a regionální disproporce v rozmístění důležitých odvětví. Zcela nepředvídaným zůstal dopad zkracování vzdáleností coby důsledku většího používání automobilů na sféru bankovníctví: během dvacátých let prudce vzrostl počet uzavíraných místních bankovních a finančních ústavů, které nebyly schopny konkurovat silnější konkurenci ve městech a větších centrech. Šlo pochopitelně o vývoj, který měl svůj předobraz v minulosti – rozdíl byl pouze v rychlosti, s jakou koncentrace komerčních bank postupovala v uvedeném období. Spolu s katastrofou po roce 1929 tak tyto tlaky vedly k tomu, že během prvního poválečného desetiletí zmizela tradiční struktura amerického bankovníctví. (White, 1985)

16 Kromě bytové výstavby to bylo především v automobilovém průmyslu; podrobněji viz Dillard (1967), s. 567–578.

Koncentrace vlastnictví

Koncentrace majetku byla jedním z dalších charakteristických rysů poválečných let. Po předchozích snahách tento proces brzdit se dvacátá léta vyznačovala omezeným vymáháním platné legislativy¹⁷ a prakticky nulovým pokrokem v této oblasti. Partnerství vlády a velkého soukromého podnikání bylo naopak vnímáno jako pozitivní a všeobecně přínosné. Nutno ale podotknout, že silným impulsem pro další vlnu procesu koncentrace (k těm prvním došlo již v devatenáctém století v době prudké industrializace) byla první světová válka a vládní zakázky v rámci válečné výroby, stejně jako pokračující celní protekcionismus a podpora zahraničních aktivit silných amerických korporací po celé období republikánské vlády. Tržní tlaky tak byly do jisté míry doplňkem vlivu, jenž na podnikatelské prostředí měly přímé či nepřímé státními zásahy.

Koncentrace vlastnictví či aspoň výkonu vlastnických práv zasáhla prakticky všechna odvětví národního hospodářství bez zásadnějších regionálních disproporcí. Velmi výrazně se to vzhledem k výše uvedenému projevilo v sektoru veřejných služeb (elektrárénství, plynárenství), nově vytvářené superkorporace se však nevyhýbaly ani dalším průmyslovým, dopravním, spojovacím a finančním společnostem. Americké společnosti byly na domácím trhu chráněny vysokou celní bariérou,¹⁸ což s relativně otevřeným trhem pro americké zboží¹⁹ v zahraničí vytvářelo ideální podmínky pro fúzování již tak silných firem. Nejčastější formou bylo vytváření odvětvově zaměřených obchodních sdružení stojících na základech vzájemně respektovaného rozdělení trhů, dohodách o mzdových tarifech, cenové politice atd. Tyto neformální, přátelské dohody kartelového typu měly velkou podporu ve vládních kruzích a vedle klasických společností holdingového charakteru patřila obchodní sdružení k nejběžnějším formám fakticky monopolního uspořádání.

Monopolizace postupovala i v souvislosti s přechodem na finančně (automobilový průmysl, stavby velkých investičních celků) či technologicky (těžké strojírenství) náročné výroby, které těžily z nepřímé podpory státních orgánů. V roce 1929 200 největších společností kontrolovalo přes dvacet procent národního bohatství Spojených států, přičemž kapitálový růst těchto korporací trojnásobně převyšoval hodnoty u podniků menších. Po celá dvacátá léta stoupal počet fúzí a zároveň rostl počet zaniklých koncernů. Například ve zpracovatelském a těžebním průmyslu vzrostl počet zaznamenaných fúzí z 67 v roce 1922 na 221 v předvečer konce konjunktury. Za stejnou dobu se počet zaniklých koncernů vyšplhal na čtyřnásobek. (Shannon, 1977, s. 78)

Změny v bankovním sektoru. Peněžní politika

Podobný proces zaznamenalo i bankovníctví. To se v poválečném období potýkalo se systémovými problémy, vycházejícími z potřeby nahradit automatický model fungování zlatého standardu. Roku 1921 fungovalo v USA téměř jednatřicet tisíc bankovních domů; před burzovním krachem to bylo pouze něco přes pětadvacet tisíc. Počet krachujících bank v žádném roce neklesnul pod 367 a v roce 1926 dosáhlo toto číslo vrcholu, když bylo uzavřeno 967 poboček. Prakticky všechny krachující banky byly kapitálově slabé a nacházely se v upadajících, primárně zemědělských oblastech. V roce 1929 jedno procento největších

17 Významnou úlohu sehrával konservativně laděný Nejvyšší soud, kterému předsedal W. Taft. Nejvyšší soud některými svými rozhodnutími prakticky suspendoval nejtvrďší antitrustové zákony.

18 Fordney-McCumberův sazebník (1922) prakticky monopolizoval postavení některých kovozpracujících či chemických podniků.

19 Klasickým příkladem bylo výmarské Německo s nařízenou asymetrickou doložkou nejvyšších výhod. Díky ní byl německý trh otevřený pro export americké produkce bez recipročních kroků Spojených států.

bankovních domů kontrolovalo přes 46 % národních finančních prostředků. (Shannon, 1977).

Americký bankovní systém byl relativně mladý a fakticky měl za sebou počátky své centralizované podoby. V roce 1913 na základě demokratického bankovního plánu zřízen Federální rezervní systém (FRS), jehož cílem bylo stabilizovat americký bankovní a finanční systém a přizpůsobit jej moderním podmínkám. FRS byl pod vlivem ministerstva financí a sloužil jako doplněk ostatních nástrojů vládní politiky. Po faktickém rozpadu světového měnového pořádku stojícího na zlatém standardu si FRS hledal své místo v americkém finančním systému a postupně získával pravomoci reálně ovlivňovat měnové agregáty. Významnou roli sehrál ministr financí Andrew Mellon a vlivný guvernér newyorské pobočky státní rezervní banky Benjamin Strong, pod jejichž vedením FRS na poli měnové politiky prováděl experimenty s ovlivňováním reálné ekonomiky. Ve dvacátých letech tak byly Spojené státy možná vůbec první velkou ekonomikou, kde stát uskutečňoval prostřednictvím centrální banky pokusy o dlouhodobou stabilizaci ekonomického cyklu nástroji monetární politiky. Stejnými osvědčenými zásahy mělo být zabráněno opakování ničujících finančních krizí, které pravidelně vychylovaly ekonomiky z dlouhodobě růstové trajektorie.²⁰ Že výsledky byly v posledku zcela opačné, dnes víme; v době, o níž hovoříme, však podobné názory o škodlivosti stabilizační politiky byly považovány za okrajové.²¹

Co značně komplikuje čistě ekonomickou analýzu vývoje finančního a bankovního systému, je fakt, že velká část vládních kroků k ovlivňování hospodářství měnovými nástroji měla spíše charakter neformálních doporučení. To vycházelo ze specifického vztahu mezi státními orgány a soukromými podnikatelskými institucemi, který stavěl na vzájemné výhodnosti spíše než na regulaci, na partnerství spíše než na zákonných úpravách. Nesystémová, arbitrární opatření tak byla stále častější a jejich potenciální, neočekávané důsledky o to nebezpečnější. Po velkou většinu dekády se vláda a FRS pokoušely o politiku řízené úvěrové inflace, která vešla ve známost jako tzv. politika stabilizace. Princip volného obchodu a tvrdé měny byl uměle nahrazován jednodušší a na veřejnosti snáze obhajitelnou politikou ochranných cel a inflace peněžních fondů²² (Rothbard, 1972, s. 128). Vnitrostátní politika stabilizace měla zajistit dlouhodobou rovnováhu cen a zabránit poklesu reálných mezd. Levný dolar a snadno dosažitelné půjčky měly zajišťovat plynulost zahraničního obchodu bez ohledu na americká ochranná cla a britskou uměle zpevňovanou libru. Vrcholem tohoto experimentování s dlouhodobou stabilitou ekonomiky bylo tzv. období levných peněz (*easy money episode*) v letech 1924–1927, kdy popsaná voluntaristická měnová politika byla spolu s klesajícími daněmi z příjmu velkých korporací a snižováním federálních výdajů zdrojem nebývalé prosperity. Výsledkem bylo tedy potvrzení předpokladu, že monetární politiku lze efektivně a bez větších rizik použít ke generování ekonomické aktivity. Že principiální nejasnost měnové politiky byla stále větším problémem, se mělo projevit až později, když všechny skryté zásahy a jejich důsledky naplno odhalil burzovní krach a následná bankovní panika.

Přeměny společenské struktury ve dvacátých letech

S koncentrací ekonomiky, posilováním vlastnických pozic velkých korporací a strukturálními a regionálními disproporcemi v hospodářském růstu souvisela také výrazná diferenciaci z hlediska rozložení bohatství. To samo o sobě při trvalém růstu životní úrovně

20 Obhajoba stabilizační politiky ve dvacátých letech viz Hawtrey (1932).

21 Např. stoupenci Vídeňské školy, Emil Moreau aj. (Chandler, 1958, s. 379).

22 Úvěrová expanze se přesně kryje s dobou trvání konjunktury – začala v roce 1921 a ustala koncem roku 1928.

není ničím neobvyklým a příjmová diferenciacie patří k motivačním faktorům kapitalistické ekonomiky. Ve dvacátých letech však tento trend postupoval s mimořádnou rychlostí a narušoval tak sociální stabilitu, což bylo v období celkového hospodářského boomu mírně paradoxní. Je však třeba dodat, že pouze část takto prudce se rozevírajících příjmových nůžek šla na vrub působení inherentních mechanismů tržní ekonomiky. Zásadní vliv měla politika státu, která fakticky tento trend podporovala, přestože se mnohdy tvářila přesně opačně. Mnohé již bylo naznačeno výše – velké korporace těžily ze státních zakázek při výstavbě infrastruktury, vládní pomoci při pronikání na zahraniční trhy a patrně nejvíce z protekcionistické celní politiky. Podíváme-li se na tento problém z odvětvové struktury, pak si nelze nepovšimnout, že existuje zřetelná korelace mezi koncentrací majetku a bohatstvím v odvětví a výši celních sazeb uvalených na dovoz daných komodit.

Nerovnost v rozdělení bohatství dosáhla ve dvacátých letech takové míry, že začínala být ze společenského hlediska na hranici přijatelnosti, i když bereme v úvahu silnou individualistickou a anti-rovnostářskou tradici Spojených států. Na vrcholu boomu disponovalo 5 % populace třetinou příjmů a 5 % rodin více než čtvrtinou důchodu domácností. V prvním krizovém roce měla pětina rodin příjem do 1 000 dolarů ročně, více než dvě pětiny do 1 500 dolarů a téměř tři čtvrtiny nedosahovaly příjmu 2 500 dolarů, což byla částka považovaná za solidní. Podíl nejbohatšího procenta Američanů na celkových příjmech stoupl během poválečného desetiletí o polovinu, podíl nejbohatších pěti procent pak o více než třetinu (Williams, 1978, s. 178).

Tyto údaje by nemusely být samy o sobě z makroekonomického hlediska signifikantní. Přesto se však později projevil velice negativně mnohem prudším poklesem koupěschopné poptávky, než by se dal očekávat při méně diferencovaném rozdělení bohatství. Navíc díky omezení progresivity zdanění bylo množství peněz uvolněno pro burzovní spekulace právě příjmově nejsilnějších vrstev, z nichž stále více obchodovalo na hranici výnosnosti. Vzhledem k rostoucí míře koupěschopné poptávky uskutečněné prostřednictvím splátkových obchodů tak bylo procento celkových příjmů umístěné do cenných papírů ještě vyšší. Méně zřetelné, ale politicky významné posuny nastaly v důsledku koncentrace majetku také v přerozdělení vlivu jednotlivých sociálních a lobbyistických skupin. Ve 20. letech se spolu s ovládaným bohatstvím přesunul reálný politický vliv do rukou relativně úzké skupiny Američanů, kteří měli dostatek možností, jak prosadit v rámci demokratických mechanismů své zájmy. Druhou stranou této mince byla skutečnost, že jiné dříve vlivné skupiny o svou moc přišly, resp. jejich reálný vliv na tvorbu politických rozhodnutí klesl. Patřily k nim v první řadě odborové centrály, různé černošské skupiny, ženská hnutí a částečně též menší organizace zemědělských prvovýrobců. Ti se obtížně vyrovnávali s nenaplněnými ambicemi a vytvořili jakýsi základ „mlčící většiny“, jež se v krizových letech zasloužila o totální volební porážku republikánů, úzce napojených na podnikatelské kruhy.

Je paradoxní, že na mnohé kontroverzní rysy vývoje ve dvacátých letech opatrně upozorňoval, jako jeden z mála členů vládnoucího establishmentu, právě ministr obchodu Herbert Hoover. Vzhledem k tomu, že Hoover se netajil svými budoucími prezidentskými ambicemi, z pochopitelných důvodů se vyvaroval jakéhokoliv upozorňování na úzká místa americké ekonomiky, která by mohla ohrozit pokračování prosperity v dalších letech.²³ Dlouhodobé problémy, zejména strukturálního charakteru, tak byly spíše opomíjeny a jejich řešení se hledala v rámci politiky, která by nevybočovala z rámce modelu vycházejícího z Hooverova kooperativního individualismu a dobrovolné, vzájemně výhodné spolupráce.

23 Spekuluje se o tom, že Calvin Coolidge odmítl v roce 1928 znovu kandidovat, neboť očekával příchod problémů, jež by si vynutily rasantní změnu vládní politiky. Okolnosti jeho rozhodnutí viz např. McCoy (1967), s. 380.

Problémy agrárního sektoru

Pro celou americkou ekonomiku po krachu z roku 1929 byl symptomatický vývoj dvou oblastí, které z pohledu nezaujatého pozorovatele musely ve dvacátých letech jevit znaky signalizující nutnost radikální proměny stávající politiky. Šlo o zemědělství a burzovní spekulace. U každé z těchto oblastí to bylo z naprosto jiného důvodu, ale společně symbolizovaly problémy, které mají nastat. Zemědělství se mělo stát předzvěstí, burza spouštěcím mechanismem. Jestliže atmosféra dvacátých let svádí k použití termínu liberální éra, pak sektor zemědělství a burzovní podnikání něco takového zcela vylučují. Lze-li vůbec spekulovat o událostech roku 1929 jako o krachu liberalismu, pak pouze s naprostým vyloučením těchto dvou odvětví podnikání, neboť dopady státních intervencí byly více než zhoznuté. Jako již několikrát je však nutné podtrhnout, že zejména u kapitálového trhu byla velká většina vládních opatření implicitního, neformálního charakteru.

Stručně tedy k situaci v zemědělství. Hned zpočátku je třeba odmítnout dvě překvapivě rozšířená tvrzení. Tím prvním je, že americké zemědělství se dostalo do problémů díky absenci jakékoliv vládní politiky regulující působení trhu. Tím druhým, že zemědělská politika Rooseveltovy administrativy se principiálně lišila od té, kterou razily republikánské vlády, zvláště pak poslední z nich, Hooverova.²⁴

První tvrzení není pravdivé ze dvou důvodů: za prvé podobným vývojem procházel agrární sektor ve všech industrializujících se zemích a jak se ukázalo, státní zásahy mohly ve finále tyto přirozené změny pouze rozložit do delšího časového období. Za druhé velká část komplikací, kterým byli vystaveni farmáři ve dvacátých letech, měla své kořeny v období první světové války, kdy byl americký agrární sektor díky státním výkupům nastaven na pokrytí výpadků v produkčním potenciálu evropských spojenců. Vždy po skončení válečného konfliktu zemědělství v zemích nepostižených přímým bojovým poškozením prochází obdobím hlubokého útlumu v důsledku přirozeného oživení produkční kapacity doposud válčících zemí. V letech 1919 až 1921 proto ceny farmářské produkce v USA poklesly o 48 % a relativní ceny zemědělské produkce klesaly i v dalších letech.²⁵ Racionalizační opatření prudce zvyšovala produktivitu, což logicky tlačilo ceny dolů a podíl zemědělského důchodu na celkovém klesl z 16 % roku 1919 na 12 % o deset let později. Výrazně se však lišila situace velkých a malých farem. Velké farmy těžily ze své schopnosti působit na lokální úrovni jako vlivná lobbyistická síla a poté, co vzniká Zemědělský blok, stávají se nezanedbatelným hráčem na federální úrovni. Postupně si prosadí opatření, která mají přispět ke stabilizaci agrárního sektoru. Děje se tak prostřednictvím vyčlenění velkých zemědělských sdružení z protitrustové legislativy, podporou vzniku specializovaných úvěrových bank, subvencí výrobním a odbytovým družstvům. Výsledkem těchto kroků je pozvolná likvidace drobných farmářů a odkládání nutných kroků k zeštíhlení agrárního sektoru do budoucna.

V roce 1922 se pak na Národní zemědělské konferenci objevuje termín „rovný podíl pro zemědělství“ (*equality for agriculture*) a zejména termín „parita“ (*parity*), jenž určoval pevný podíl mezi cenami zemědělských vstupů a výstupů a činil z něj hlavní prostředek řešení problémů agrárního sektoru (Robertson, 1964, s. 433).

Po neúspěchu McNarry-Haugenova zákona (navrženého v lednu 1924), prvního svého druhu, na jehož základě měl být vytvořen federální zemědělský fond, který by vykupoval tržní přebytky vybraných komodit za ceny stanovené na úrovni průměru jejich předválečné úrovně, a poté měly být prodávány za světovou cenu na zahraničních trzích,

24 Hlubší kořeny agrární politiky meziválečného období viz Fite – Reese (1965), s. 447–450.

25 V roce 1920 však byly průměrné ceny zemědělské produkce na dvojnásobku jejich úrovně z roku 1910.

prošly dva návrhy v letech 1927 resp. 1928, jež však byly jako „protiamerické a protiústavní“ vetovány prezidentem Coolidgem. Jejich hlavní význam spočíval v pokračování procesu, který byl nastartován nejpozději s blížícím se koncem světové války a příchodem poválečného útlumu – procesu, jenž učinil z agrární problematiky téma diskutované na federální úrovni. Vzhledem k institucionalizaci farmářské problematiky na půdě vrcholných zákonodárných sborů se zemědělská lobby stala jednou z nejvlivnějších zájmových skupin a podle toho si také počínala v následujících letech. Zemědělská problematika patřila v roce 1928 k stěžejním tématům demokratické předvolební agitace; znovu se spojili zástupci amerického Jihu a Západu a toto pragmatické partnerství vytvořilo sílu, která sehrála při tvorbě – nejen agrární – celostátní politiky v následujících letech mnohdy klíčovou roli.

Sledujeme-li návrhy na řešení agrární problematiky ve dvacátých letech, v době krize a za vlády Franklina D. Roosevelta, pak nacházíme značné paralely a více styčných ploch než principiálních odlišností. Rozdíl mezi proponovanými způsoby léčby agrárních přebytků byl nikoli v kvalitě a logice navrhovaných opatření, ale ve vnějších okolnostech a v míře problémů, které zemědělský sektor postihly. Jeví se jako velmi pravděpodobné, že zdánlivě liberální administrativy republikánské éry by si v době krize a letech následujících počínaly stejně, jako vláda Rooseveltova. Agrární problematika je vzorovým příkladem jasné linie rostoucí angažovanosti státu táhnoucí se od pokrokářských let prvního desetiletí dvacátého století až k politice New Dealu. Nikoliv náhodné je též velmi podobné personální složení agrární kongresové lobby ve dvacátých a třicátých letech.

Závěr

Nejvýraznějším symbolem republikánské éry nikdy nekončícího růstu se ve dvacátých letech jevil rostoucí počet Američanů těžících ze spekulací na burze, která dlouhodobě přinášela pravidelné a hlavně rostoucí zisky. Je dějinným paradoxem, že to byl právě pozdější prezident, který již v roce 1927 upozorňoval z pozice ministra obchodu na neudržitelnost a nezdravé kořeny spekulativního boomeru. Ten byl živěny hypertrofovanou úvěrovou expanzí, snižováním daní ze zisků korporací a vysokých příjmů a přílivem zahraničního spekulativního kapitálu. Jak postupoval čas v druhé polovině dekády, spekulativní horečka již živila sama sebe a stále víc ztrácela vztah k reálné ekonomice.²⁶

V době nástupu Herberta Hoovera byl tento vývoj prakticky nezastavitelný; Amerika vstoupila do pátého roku největšího burzovního vzestupu historie a většinové podpoře se těšilo tvrzení, že Spojené státy jsou díky osvícené politice republikánské vlády první zemí, jež překonala cyklickými výkyvy provázené stadium kapitalismu. Nyní byly očekávány časy permanentního vzestupu životní úrovně a vzhůru letící burzovní index byl synonymem a předzvěstí nové éry kapitalismu. Postindustriální kapitalismus měl být udržován na trvale stoupající trajektorii prostřednictvím kombinace maximálního prostoru pro svobodné podnikání a partnerskými vztahy státu na jedné a soukromých podnikatelů na druhé straně. Pozoruhodný růst první poválečné dekády utvrzoval americkou veřejnost v přesvědčení, že vnitřní otevřenost a protekcionismus jsou ideálním prostředím pro pokračování expanze americké ekonomiky. První zkušenost s modernismem tak byla ve Spojených státech veskrze pozitivní a veřejnost viděla minimum důvodů, proč republikány nastoupenou cestu měnit. Všeobecně přijímaný názor vyjádřil Walter Lippman, ve třicátých letech jeden z prvních, kteří propagovali Keynesovu teorii americké veřejnosti, když v roce 1927 napsal: „Víceméně neuvědomělá a neplánovaná činnost obchodníků je dnes aktuálnější, odvážnější a v jistém smyslu i revolučnější než všechny teorie pokrokářů“ (Lippman, 1927,

26 Zpochybnění tohoto běžně přijímaného výkladu viz např. Rappoport – White (1993).

s. 23). Tato věta je stejně relevantní tehdy jako nyní; těžko však při pohledu na americké hospodářské dějiny dvacátého století najdeme období, kdy by její věrohodnost byla více otřesená než krátce poté, co byla pronesena.

Literatura

- [1] ARNDT, H. W. (1972). *The Economic Lessons of the Nineteen-Thirties*. London : Frank Cass, 1972.
- [2] CARR, E. H. (1941). *The Twenty Years Crisis 1919–1939*. London : Macmillan, 1941.
- [3] CARR, E. H. (1944). *Conditions of Peace*. London : Macmillan, 1944.
- [4] CHANDLER, L. V. (1958). *Benjamin Strong, Central Banker*. Washington, D.C. : Brookings Institution, 1958.
- [5] DILLARD, D. (1967). *Economic Development of the North Atlantic Community: Historical Introduction to Modern Economics*. New Jersey : Prentice-Hall, 1967.
- [6] FEIS, H. (1966). *The Diplomacy of the Dollar, 1919–1939*. New York : W. W. Norton, 1966.
- [7] FITE, G. C.; REESE, J. E. (1965). *An Economic History of the United States*. Boston : Houghton Mifflin, 1965.
- [8] HAWTREY, R. G. (1932). *The Art of Central Banking*. London : Longmans, Green and Co., 1932.
- [9] HIBBS, Jr., D. A. (1987). *The American Political Economy: Macroeconomics and Electoral politics*. Cambridge : Harvard University Press, 1987.
- [10] HOOVER, H. (1922). *American Individualism*. New York : Doubleday, Page & Co., 1922.
- [11] HOOVER, H. (1934). The Challenge to Liberty. In Rozwenc, E. C., (ed.), *The New Deal: Revolution or Evolution?* Lexington, D. C. Heath and Company, 1959.
- [12] KINDLEBERGER, C. P. (1975). *World In Depression 1929–1939*. Berkeley : University of California Press, 1975.
- [13] LIPPMAN, W. (1927). *Men of Destiny*. New York : Macmillan, 1927.
- [14] LYONS, E. (1964). *Herbert Hoover: A Biography*. New York : Doubleday, 1964.
- [15] MASON, A. G. (1965). *William Howard Taft: Chief Justice*. New York : Simon and Schuster, 1965.
- [16] MATOUŠEK, J. (1948). *Spojené státy americké*. Praha : Borový, 1948.
- [17] MCCOY, D. (1967). *Calvin Coolidge: the Quiet President*. New York : Macmillan, 1967.
- [18] NIEMI, A. W. (1975). *U. S. Economic History*. Chicago : Rand McNally College Pub. Co., 1975
- [19] RAPPOPORT, R.; White, E. N. (1993). Was There a Bubble in the 1929 Stock Market? *The Journal of Economic History*, 1993, roč. 53, č. 3, s. 549–574.
- [20] RATNER, S. (1967). *Taxation and Democracy in America*. New York : John Wiley & Sons, 1967.
- [21] ROBERTSON, R. M. (1964). *History of the American Economy*. New York : Harcourt, Brace & World, 1964.

- [22] ROTHBARD, M., N. (1972). *America's Great Depression*. Los Angeles : Nash Publishing Co., 1972.
- [23] SHANNON, D. A. (1977). *Twentieth Century America, Volume II: The Twenties and Thirties*. Chicago : Rand McNally & Company, 1977.
- [24] SLOSSON, P. W. (1971). *The Great Crusade and After 1914–1928*. Chicago : Quadrangle Books, 1971.
- [25] SOBĚHART, R.; STELLNER, F. (2005). Vybrané aspekty vývoje německého hospodářství za Velké hospodářské krize. In *Acta Oeconomica Pragensia*, 2005, roč. 13, č. 3, K hospodářským dějinám 20. století, ed. František Stellner a Martin Kovář, Praha : 2005, s. 244–259.
- [26] STELLNER, F.; SOBĚHART, R. (2004). Velká hospodářská krize a výmarská republika. In *Velká deprese*. Sborník textů, ed. M. Loužek a L. Tajovský, Praha, 2004, s. 61–69.
- [27] TAUSSIG, F. W. (1964). *The Tariff History of the United States*. New York : Capricorn Books, 1964.
- [28] WHITE, E. N. (1985). The Merger Movement in Banking, 1919–1933. *The Journal of Economic History*, 1985, roč. 45, č. 2, s. 285–291.
- [29] WILLIAMS, W. A. (1978). *Americans in a Changing World: A History of the United States in the Twentieth Century*. New York : Harper and Row, 1978.

Americká ekonomika na prahu Velké hospodářské krize Hospodářská politika 20. let

Ladislav Tajovský – Tereza Košťáková

Abstrakt

Dlouhá desetiletí převažoval mezi mainstreamovými ekonomy a hospodářskými historiky názor, že byl zásadní rozdíl mezi řešeními velké hospodářské krize, která zvolila Hooverova administrativa na jedné a Rooseveltova na druhé straně.

Dnes již toto dělítko není považováno za tak ostré, a právě tato práce nachází významné styčné body obou těchto hospodářsko-politických modelů.

Pro analýzu americké hospodářské politiky je klíčovým faktorem mezinárodní situace a její zásadní proměna po 1. světové válce. Neschopnost či neochota poválečných vlád tyto změny reflektovat vedly k řadě těžko srozumitelných kroků vlád v době vrcholící krize a těsně po ní. Druhým klíčovým prvkem je pochopení myšlenkového klimatu předkrizového období, v jehož kontextu je kontinualita politiky před a po krizi naprosto zřejmá.

Klíčová slova: hospodářská politika; americká ekonomika; USA; meziválečné období; nová éra; Herbert Hoover; kooperativní individualismus; velká hospodářská krize.

The American Economy at the Threshold of the Great Depression; The 1920s Economic Policy

Abstract

For a long time during the twentieth century the mainstream economists and economic historians dealt with prevailing theory of basic difference between Herbert Hoover and Franklin Delano Roosevelt policies concerning to the Great depression.

Nowadays, this contrast does not seem to be so evident. This paper is concerned with some important points of concurrence of these two economic and political systems.

The focal point in the analysis of the 1920's American economic policy is the international situation and its substantial change after the World War I. The governments' inability or reluctance to reflect these changes led to a number of incomprehensible government measures in the face of that great crisis. Another focal point is the apprehension of pre-crisis intellectual and ideal background, which obviously shows the continuancy the pre- and post-crisis politics.

Key words: Economic policy; American economy; USA; Interwar period; New Era; Herbert Hoover; Cooperative individualism; Great Depression.

JEL classification: N42